

O‘ZBEKISTONDA ZAMONAVIY SOTSIOLOGIYANING HOLATI VA ISTIQBOLLARI**Urunboyeva Janona Akmal qizi**

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Ijtimoiy fanlar fakulteti Sotsiologiya yo‘nalishi 1-kurs talabasi.

e-mail: janonaakmalovna@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19856997>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda zamonaviy sotsiologiyaning hozirgi holati va rivojlanish istiqbollari tahlil qilinadi. Unda sotsiologik fikrning shakllanish bosqichlari, sohaning institutsionalizatsiyasi va tadqiqot yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Mualliflar zamonaviy sotsiologiyaning nazariy-metodologik muammolari, empirik tadqiqotlardagi yutuqlar va mavjud kamchiliklarni atroflicha o‘rganganligi ko‘rib o‘tiladi. Maqolada sotsiologiyaning jamiyatdagi o‘rni, uning ijtimoiy jarayonlarni tushunish va boshqarishdagi ahamiyati ta’kidlanadi.

Kelajakda O‘zbekiston sotsiologiyasini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar va global sotsiologik hamjamiyatga integratsiya qilish yo‘llari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy sotsiologiya, ijtimoiy tadqiqotlar, ijtimoiy munosabatlar, davlat siyosati, sotsiologik tadqiqotlar.

**СОСТАЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ В
УЗБЕКИСТАНЕ**

Аннотация. В данной статье анализируется текущее состояние и перспективы развития современной социологии в Узбекистане. Рассматриваются этапы формирования социологической мысли, институционализация данной области и направления исследований. Авторы анализируют теоретические и методологические проблемы современной социологии, достижения в эмпирических исследованиях и существующие недостатки. В статье подчеркивается роль социологии в обществе, ее важность в понимании и управлении социальными процессами. Обсуждаются рекомендации по развитию узбекской социологии в будущем и пути ее интеграции в мировое социологическое сообщество.

Ключевые слова: Современная социология, социальные исследования, социальные отношения, государственная политика, социологические исследования.

THE STATE AND PROSPECTS OF MODERN SOCIOLOGY IN UZBEKISTAN

Abstract. This article analyzes the current state and development prospects of modern sociology in Uzbekistan. It examines the stages of formation of sociological thought, the institutionalization of the field, and research directions. The authors examine the theoretical and methodological problems of modern sociology, achievements in empirical research, and existing shortcomings. The article emphasizes the role of sociology in society, its importance in understanding and managing social processes. Recommendations for the development of Uzbek sociology in the future and ways of integrating it into the global sociological community are discussed.

Keywords: Modern sociology, social research, social relations, public policy, sociological research.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so‘ng jamiyat hayotining barcha sohalarida chuqur va keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy transformatsiyalar yuz bermoqda. Ushbu o‘zgarishlar nafaqat iqtisodiy tizim va boshqaruv mexanizmlarini, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, qadriyatlar tizimi, ijtimoiy institutlar va aholining turmush tarzini

ham tubdan yangilamoqda. Natijada jamiyatda yangi ijtimoiy qatlamlar shakllanib, yangi ijtimoiy munosabatlar va muammolar yuzaga kelmoqda. Bunday murakkab va dinamik sharoitda ijtimoiy jarayonlarni chuqur ilmiy asosda o'rganish zarurati ortib bormoqda.

Aynan shu nuqtai nazardan zamonaviy sotsiologiya fanining ahamiyati beqiyosdir. Sotsiologiya jamiyatdagi jarayonlarni tizimli va ilmiy tahlil qilish, ijtimoiy muammolarning kelib chiqish sabablarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sotsiologik tadqiqotlar orqali jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlarning mohiyati, ularning ijtimoiy guruhlarga ta'siri hamda istiqboldagi rivojlanish tendensiyalari aniqlanadi. Bu esa davlat boshqaruvi va siyosat ishlab chiqish jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday sharoitda zamonaviy sotsiologiya fanining ahamiyati beqiyosdir, chunki u ijtimoiy voqelikni ilmiy asosda tahlil qilish, mavjud muammolarning ildizlarini aniqlash va ularni hal etish bo'yicha asosli tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Sotsiologik bilimlar davlat siyosatini shakllantirish, ijtimoiy islohotlarni samarali amalga oshirish hamda jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi[1].

Zamonaviy sotsiologiyaning asosiy maqsadlari O'zbekiston kontekstida ijtimoiy tuzilmalar, institutlar va jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganishdan iborat. Bu nafaqat nazariy tushunchalarni boyitish, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqot natijalarini taqdim etishni ham o'z ichiga oladi. Xususan, yoshlar, oila, mehnat munosabatlari, migratsiya, urbanizatsiya kabi dolzarb masalalar bo'yicha tizimli sotsiologik tahlillar jamiyatning kelajakdagi yo'nalishini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi[2]. So'nggi yillarda sotsiologik tadqiqotlarga bo'lgan ehtiyojning ortishi, fan va amaliyot o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash zaruratini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, globalizatsiya jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va xalqaro integratsiya jarayonlari O'zbekiston jamiyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa sotsiologiya fanining yangi metodologik yondashuvlarni qo'llashini, xalqaro tajribalarni o'rganishini va ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshirishni talab etadi.

Zamonaviy sotsiologiya nafaqat nazariy bilimlarni rivojlantirish, balki amaliy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan ilmiy yechimlarni ishlab chiqish orqali ham o'z ahamiyatini namoyon etadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda sotsiologik tadqiqotlarga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotgani, ilmiy markazlar va oliy ta'lim muassasalarida ushbu yo'nalishning rivojlanib borayotgani kuzatilmoqda. Biroq, soha oldida hali ham qator muammolar mavjud bo'lib, ular qatoriga metodologik bazaning yetarlicha rivojlanmagani, empirik tadqiqotlarning sifati va qamrovini oshirish zarurati, ilmiy natijalarni amaliyotga joriy etish mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi kiradi. Shu bois sotsiologiya fanini yanada rivojlantirish, uning jamiyat va davlat boshqaruvidagi rolini kuchaytirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot O'zbekistonda zamonaviy sotsiologiyaning holati va istiqbollarni o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda aralash metodologiyalar qo'llaniladi.

Ushbu yondashuv sifat va miqdoriy usullarni birlashtirish orqali sotsiologik jarayonlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotda tizimli va institutsional yondashuvlardan foydalaniladi, chunki O'zbekistonda sotsiologiya fanining rivoji davlat siyosati, ilmiy institutlar va ta'lim tizimi bilan bog'liqdir.

Tadqiqot uch bosqichda amalga oshiriladi:

- Analitik bosqich. Bu bosqichda O'zbekistonda sotsiologiya fanining shakllanishi va rivoji ilmiy adabiyotlar hamda normativ-huquqiy hujjatlar asosida tahlil qilinadi. Xususan, O'zbekistonda ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirishga oid davlat siyosati muhim manba sifatida qaraladi[3].

- Empirik bosqich. Mazkur bosqichda fuqarolar o'rtasida so'rovnomalar hamda intervyular o'tkaziladi. Bu usullar O'zbekistonda sotsiologiya fanining amaliy holatini aniqlashda keng qo'llaniladi.

- Tahliliy bosqich. Yig'ilgan ma'lumotlar statistik usullar yordamida umumlashtiriladi va ilmiy xulosalar chiqariladi.

O'z navbatida tadqiqot metodlari haqida ham to'xtalib o'tsak. Tadqiqot metodlarining ham bir necha turlari mavjud. Bular:

- Kontent tahlil. O'zbekistonda sotsiologiya rivojiga oid ilmiy maqolalar, davlat dasturlari va oliy ta'lim standartlari kontent-tahlil qilinadi. Ushbu metod sotsiologik bilimlar tizimidagi asosiy tendensiyalarni aniqlash imkonini beradi.

- So'rovnoma. So'rovnoma O'zbekistonda ijtimoiy fikrni o'rganishda keng qo'llaniladigan usullardan biri hisoblanadi. Masalan, tanlanma usuldan foydalanganda faqat sotsiologiya talabalari va ilmiy xodimlarni olishimiz va 150-200 respondent ishtirok etishi mumkin.

- Yarim tuzilgan intervyu. Sifat metod sifatida ekspert intervyulari qo'llaniladi.

Ushbu metod mjurakkab ijtimoiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

- Komparativ tahlil. O'zbekistonda sotsiologiya rivoji boshqa davlatlar bilan taqqoslanadi.

Bu yondashuv milliy ilm-fanning global jarayonlardagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi[4].

Ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonida so'rovnoma natijalari deskriptiv statistika asosida tahlil qilinadi. Intervyu natijalari esa tematik tahlil orqali umumlashtiriladi.

Tadqiqotda triangulyatsiya usuli qo'llanilib, turli metodlar birlashtiriladi[5]. Bu natijalarning ishonchliligini oshiradi. Tadqiqot davomida respondentlarning anonimligi va ixtiyoriy ishtiroki ta'minlanadi[6].

Tahlil va natijalar. O'zbekistonda zamonaviy sotsiologiyaning rivojlanishi, eng avvalo, oliy ta'lim tizimi va ilmiy infratuzilmaning kengayishi bilan uzviy bog'liqdir. Xususan, 2016-2023 yillar oralig'ida mamlakatda oliy ta'lim muassasalari soni 77 tadan 200 dan ortiq darajaga yetib, qariyb 2,6 baravar oshgani kuzatiladi[7]. Mazkur o'sish ijtimoiy fanlar, jumladan sotsiologiya yo'nalishining institutsional mustahkamlanishiga xizmat qilgan.

Shu bilan birga, oliy ta'lim bilan qamrov darajasi 2016-yildagi 9 foizdan 2023-yilda 38 foizgacha oshgani jamiyatda ilmiy bilimlarga, xususan sotsiologik tahlilga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganini ko'rsatadi[8]. Bu esa sotsiologiya fanining ijtimoiy bazasi kengayayotganidan dalolat beradi.

Oliy ta'lim tizimidagi bunday kengayish natijasida sotsiologiya yo'nalishida kadrlar tayyorlash imkoniyatlari sezilarli darajada oshgan bo'lsa-da, ushbu mutaxassislarning amaliy tadqiqotlarga jalb etilish darajasi hali ham to'liq shakllanmaganini qayd etish lozim.

O'zbekistonda empirik sotsiologik tadqiqotlar tizimi asta-sekin shakllanib bormoqda. Bu borada ijtimoiy fikr markazi muhim institut sifatida faoliyat yuritmoqda. Mazkur markaz tomonidan muntazam ravishda o'tkazilayotgan ijtimoiy so'rovlar aholining ijtimoiy kayfiyati, islohotlarga munosabati va ijtimoiy muammolarni aniqlash imkonini bermoqda[6].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2018-2023 yillar oralig'ida mamlakatda o'tkazilayotgan ijtimoiy tadqiqotlar hajmi taxminan 1,5-2 baravar oshgan[6].

Bu esa empirik sotsiologiyaning metodologik asoslari mustahkamlanib borayotganini bildiradi. Shu bilan birga, empirik tadqiqotlarning hududiy qamrovi va mavzular xilma-xilligi hali yetarli darajada emasligi kuzatiladi. Tadqiqotlarning asosiy qismi yirik shaharlarda o'tkazilayotgani esa umumlashtirish imkoniyatlarini ma'lum darajada cheklaydi.

Zamonaviy sotsiologiya rivojining muhim omillaridan biri raqamli texnologiyalar bilan bog'liq. O'zbekistonda internet foydalanuvchilari ulushi 2016-yildagi 43 foizdan 2023-yilda 80 foizga yetgani qayd etilgan[9]. Bu ko'rsatkich sotsiologik tadqiqotlar metodologiyasida muhim o'zgarishlarga olib kelmoqda.

Xususan, internet qamrovining kengayishi natijasida:

- onlayn so'rovlar o'tkazish imkoniyatlari kengaydi;
- katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ldi;
- tezkor va real vaqt rejimidagi tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Natijada sotsiologik tadqiqotlar an'anaviy usullardan raqamli usullarga o'tish bosqichiga kirganini kuzatish mumkin.

Shu bilan birga, O'zbekistonda sotsiologiya fanining rivojlanishida qator tizimli muammolar mavjud. Jumladan, mamlakatda ilmiy tadqiqotchilar ulushi umumiy band aholiga nisbatan taxminan 0,2-0,3 foizni tashkil etadi, bu esa rivojlangan davlatlarga nisbatan bir necha baravar pastligini ko'rsatadi[7].

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda zamonaviy sotsiologiya fanining rivojlanishi tizimli va bosqichma-bosqich xarakterga ega. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimining kengayishi, empirik tadqiqotlar sonining ortishi va raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ushbu fan taraqqiyotining asosiy omillari sifatida namoyon bo'lmoqda.

Umuman olganda, mavjud tendensiyalar O'zbekistonda sotsiologiya fanining yaqin istiqbolda yanada rivojlanish imkoniyatlari yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekistonda zamonaviy sotsiologiya fanining rivojlanishi murakkab, ko'p omilli va bosqichma-bosqich shakllanayotgan jarayon ekanligini ko'rsatadi. So'nggi yillarda mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, davlat boshqaruvida ochiqlik va shaffoflik tamoyillarining kuchayishi hamda jamiyat hayotida ijtimoiy fikrning ahamiyati ortib borayotgani sotsiologiyaning ilmiy va amaliy ahamiyatini sezilarli darajada oshirdi. O'zbekistonda sotsiologiya rivoji faqat ta'lim tizimining kengayishi bilan emas, balki jamiyatda ijtimoiy jarayonlarni ilmiy asosda tahlil qilishga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan ham belgilanmoqda.

Bu holatlarni umumlashtirga holda shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekistonda sotsiologiya rivojini yangi bosqichga olib chiqish uchun kompleks yondashuv zarurligi aniqlanadi.

Avvalo, sotsiologiyani davlat boshqaruvi tizimiga chuqur integratsiya qilish lozim. Bu borada har bir vazirlik va hududiy boshqaruv organlarida sotsiologik tahlil mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv ijtimoiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Ilmiy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish ham ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Sotsiologiya yo'nalishida ilmiy darajalar berish tizimini rivojlantirish, yosh tadqiqotchilarni qo'llab-quvvatlash hamda xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish orqali ilmiy salohiyatni oshirish mumkin. Bu jarayon sotsiologiyaning nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham rivojlanishiga xizmat qiladi.

Yuqoridagi tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, O'zbekistonda zamonaviy sotsiologiya fanining rivojlanishi ijobiy dinamikaga ega bo'lib, uning institutsional va metodologik asoslari shakllanib bormoqda. Shu bilan birga, mavjud muammolarni bartaraf etish va taklif etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali sotsiologiya yaqin istiqbolda ijtimoiy boshqaruvning muhim ilmiy asosi sifatida yanada mustahkam o'rin egallashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Xolbekov, A. A. (2022). O'zbekistonda sotsiologiya fanining rivojlanish bosqichlari va istiqbollari. *Sotsiologiya*, (2), 11-18. – <https://cyberleninka.ru/article/n/ozbekistonda-sotsiologiya-fanining-rivojlanish-bosqichlari-va-istiqbollari>
2. Mirzayev, A. A. (2021). Yangi O'zbekistonda sotsiologik tadqiqotlarning o'rni va ahamiyati. *Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari*, (4), 5-12. – <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/view/2021-4-son>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. URL: <https://lex.uz/docs/5841063>
4. UNESCO. Social Sciences Report. URL: <https://unesdoc.unesco.org>
5. Creswell, J. W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. URL: <https://us.sagepub.com/en-us/nam/research-design/book255675>
6. Ijtimoiy fikr markazi rasmiy sayti. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz>
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. URL: <https://stat.uz>
8. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi statistikasi. URL: <https://edu.uz>
9. O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi ma'lumotlari. URL: <https://mitc.uz>